

पाख्तान्हे океана

Mahābhārata, книга 1, главы 15-17

महाभारतम्। आदिपर्व। अमृतमन्थनम्

parvan *n* - глава, раздел книги; лунный день, узел;
manthana *n* - пахтанье;

शौनक उवाच

कथं तदमृतं देवैर्मथितं क्व च शंस मे ।

यत्र जज्ञे महावीर्यः सो ऽश्वराजो महाद्युतिः ॥ ४ ॥

√manth IX P. (p.p. mathita) - пахтать, взбалтывать, смешивать;
√śams I P. - восхвалять, рассказывать, сообщать;

सूत उवाच

sūta *m* - здесь имя собственное; возница; сказитель;

ज्वलन्तमचलं मेरुं तेजोराशिमनुत्तमम् ।

आक्षिपन्तं प्रभां भानोः स्वशृङ्गैः काञ्चनाज्ज्वलैः ॥ ५ ॥

acala - неподвижный; *m* гора;
meru *m* - мифическая гора, обитель богов;
ā√kṣip VI P. - бросать, привлекать к себе, брать;
śṅga *n* - вершина, пик, рог;
uj√jval I P. - воспламеняться;

काञ्चनाभरणं चित्रं देवगन्धर्वसेवितम् ।

अप्रमेयमनाघृष्यमधर्मबहुलैर्जनैः ॥ ६ ॥

ābharaṇa *n* - украшение, убор, наряд, драгоценности;
√sev Ā. I (p.p. sevita) - служить; ухаживать; почитать, чувствовать; посещать, стоять, обитать;
предаваться, заниматься, соблюдать, исполнять;
pra√mā III Ā. - измерять;
anādhṛṣya - неприступный, непреодолимый;
bahula - толстый, широкий, большой; обильный, богатый ч.-л.;

व्यालैराचरितं घोरैर्दिव्यौषधिविदीपितम् ।

नाकमावृत्य तिष्ठन्तमुच्छ्रयेण महागिरिम् ॥ ७ ॥

vyāla *m* - хищное животное; змея, лев, тигр;
ā√car I P. - относиться к к.-л., обращаться с к.-л. (+Loc.); совершать, выполнять, делать; причинять;
посещать, приближаться;
oṣadhi (*m*ж. oṣadhī) *f* - растение, лекарственная трава;
vi√dīp IV Ā. - сиять, сверкать;
nāka *m* - небо, небосвод;
ucchraya *m* - восхождение, высота, рост;

अगम्यं मनसाप्यन्यैर्नदीवृक्षसमन्वितम् ।

नानापतगसङ्घैश्च नादितं सुमनोहरैः ॥ ८ ॥

samanvita (p.p. от sam-anv√i) - полный ч.-л., обладающий ч.-л.,
nānā *adv.* - различно, многообразно;
pataga *m* - птица;
saṅgha *m* - большое количество, множество, община;
√nad I P. - звучать, шуметь;

तस्य पृष्ठमुपारुह्य बहुरत्नाचितं शुभम् ।

अनन्तकल्पमुद्विद्धं सुराः सर्वे महौजसः ॥ ९ ॥

pr̥ṣṭha *n* - спина, задняя часть, поверхность; хребет, вершина (горы);
ā√ci V P. - покрывать, пересыпать, копить;
udviddha (p.p. от ud√vyadh) - поднявшийся, возвысившийся, подброшенный вверх;

ते मन्त्रयितुमारब्धास्तत्रासीना दिवौकसः ।

अमृतार्थं समागम्य तपोनियमसंस्थिताः ॥ १० ॥

√mantraya *den.* - говорить, совещаться;
divaukas *m* - небожитель, бог;

तत्र नारायणो देवो ब्रह्माणमिदमब्रवीत् ।

चिन्तयत्सु सुरेष्वेवं मन्त्रयत्सु च सर्वशः ॥ ११ ॥

sarvaśas *adv.* - везде; повсюду; совсем, вполне, все; всегда; вместе; полностью, целиком;

देवैरसुरसङ्घैश्च मथ्यतां कलशोदधिः ।

भविष्यत्यमृतं तत्र मथ्यमाने महोदधौ ॥ १२ ॥

kalaśa *m* - горшок, кувшин, кружка;

सर्वौषधीः समावाप्य सर्वरत्नानि चैव हि

मन्थध्वमुदधिं देवा वेत्स्यध्वममृतं ततः ॥ १३ ॥

samāvāp (sam-ava√āp) V P. - получать, достигать, приобретать, доставать; встречаться;

इति श्रीमहाभारते आदिपर्वणि पञ्चदशो ऽध्यायः

अथ षोडशो ऽध्यायः

ततो ऽभ्रशिखराकारैर्गिरिशृङ्गैरलंकृतम् ।

मन्दरं पर्वतवरं लताजालसमावृतम् ॥ १ ॥

ākāra *m* форма, вид, выражение лица, внутреннее состояние;

mandara *m* - название горы;
latā *f* - лиана, вьющееся ползучее растение;
samā√var V P. - покрывать, наполнять, окружать;

नानाविहगसंघुष्टं नानादंष्ट्रिसमाकुलम् ।
किंनरैरप्सरोग्भिश्च देवैरपि च सेवितम् ॥ २ ॥

saṅghuṣṭa - звучащий, раздающийся;
daṅṣṭrin - снабженный клыками; *m* хищный зверь;
-samākula полный, наполненный к.-л., ч.-л.;

एकादश सहस्राणि योजनानां समुच्छ्रितम् ।
अधो भूमेः सहस्रेषु तावत्स्वेव प्रतिष्ठितम् ॥ ३ ॥

yojana *n* - мера длины примерно в 17 км.;
samuc√chri (sam-ud√śri) I P. - поднимать;

तमुद्धर्तुं न शक्ता वै सर्वे देवगणास्तदा ।
विष्णुमासीनमभ्येत्य ब्रह्माणं चेदमब्रुवन् ॥ ४ ॥

uddhar (ud√har) I P. - вынимать; поднимать; спасать, извлекать;
abhyc (abhi-ā√i) II P. - приходить, отправляться;

भवन्तावत्र कुरुतां बुद्धिं नैःश्रेयसीं पराम् ।
मन्दरोद्धरणे यत्नः क्रियतां च हिताय नः ॥ ५ ॥

paiḥśreyasa - ведущий к счастью, ведущий к блаженству;
uddharaṇa *n* - возвышение, поднятие; удаление, устранение, освобождение;

तथेति चाब्रवीद्विष्णुर्ब्रह्मणा सह भार्गव ।
ततो ऽनन्तः समुत्थाय ब्रह्मणा परिचोदितः ।
नारायणेन चाप्युक्तस्तस्मिन्कर्मणि वीर्यवान् ॥ ६ ॥

bhārgava - потомок Бхригу, обращение к Щаунаке;
apanta - бесконечный; эпитет богов Шивы и Вишну; змей Щеша; змей Васуки;
paricodaya (caus. от pari√cud) - подталкивать, двигать, побуждать;

अथ पर्वतराजानं तमनन्तो महाबलः ।
उज्जहार बलाद्ब्रह्मन्सवनं सवनौकसम् ॥ ७ ॥
ततस्तेन सुराः सार्धं समुद्रमुपतस्थिरे ।
तमूचुरमृतार्थाय निर्मथिष्यामहे जलम् ॥ ८ ॥

nir√math (nir√manth) I., IX P. - пахтать, взбалтывать, размалывать, высекать (огонь);

अपांतिरथोवाच ममाप्यंशो भवेत्ततः ।

सोढास्मि विपुलं मर्दं मन्दरभ्रमणादिति ॥ ९ ॥

apāṅpati *m* - море; *nom.pr.* Владыка вод - эпитет *Варуны*;
√sah (Ā. pr. saḥate — I; p.p. soḍha) - переносить, выносить, терпеть; побеждать, преодолевать;
vipula - обширный, большой;
marda *m* - давление; уничтожение;

ऊचुश्च कूर्मराजानमकूपारं सुरासुराः ।

गिरेरधिष्ठानमस्य भवान्भवितुमर्हसि ॥ १० ॥

akūpāra - бесконечный, безграничный; *m* мифическая черепаха, поддерживающая землю;
adhiṣṭhāna *n* - место, город, местопребывание; основа, опора;
√arh I P. - мочь, быть способным; √arh + inf. - выражение вежливой просьбы;

कूर्मेण तु तथेत्युक्त्वा पृष्ठमस्य समर्पितम् ।

तस्य शैलस्य चाग्रं वै यन्त्रेणेन्द्रो ऽभ्यपीडयत् ॥ ११ ॥

sam√ar (*caus.* samagraṇa) P. I, V - отдавать, передавать; *caus.* направлять, бросать, отпускать;
устанавливать, опускать;

śaila - каменный; *m* гора, скала;
yantra *n* - сбруя, приспособление, амулет, магический рисунок;
abhi√piḍ X P. - давить, подавлять, мучить;

मन्थानं मन्दरं कृत्वा तथा नेत्रं च वासुकिम् ।

देवा मथितुमारब्धाः समुद्रं निधिमम्भसाम् ।

अमृतार्थिनस्ततो ब्रह्मन्सहिता दैत्यदानवाः ॥ १२ ॥

manthāna *m* - мутовка; Потрясающий вселенную (эпитет *Шивы*);
netra *n* - глаз; веревка;
vāsuki - *nom. pr. m.* царь змеев-нагов;
nidhi *m* - склад, хранилище; сокровище, клад; совокупность ч.-л.;
arthin - усердный, ревностный; желающий, добывающийся;
daitya, dānava - два рода асуров, сыновья Дити и Дану;

एकमन्तमुपाश्लिष्टा नागराज्ञो महासुराः ।

विबुधाः सहिताः सर्वे यतः पुच्छं ततः स्थिताः ॥ १३ ॥

upa√śliṣṭ P. IV - прижиматься, крепко обнимать, держаться;
vibudha - мудрый; *m* мудрец, божество;
puṣṭha *n, m* - хвост;

अनन्तो भगवान्देवो यतो नारायणस्ततः ।

शिर उद्यम्य नागस्य पुनः पुनरवाक्षिपत् ॥ १४ ॥

ava√kṣip VI P. - бросать;

वासुकेरथ नागस्य सहसाक्षिप्यतः सुरैः ।

सधूमाः सार्चिषो वाता निष्पेतुरसकृन्मुखात् ॥ १५ ॥

arcis *n, f* - луч, пламя;
niṣ√pat (niṣ√pat) I P. - вылетать, выпадать, выходить;

ते धूमसङ्घाः संभूता मेघसंघाः सविद्युतः ।

अभ्यवर्षन्सुरगणाञ्जश्रमसंतापकर्शितान् ॥ १६ ॥

abhi√varṣ I P. - поливать дождем, смачивать, окатывать;
√karś (P. IV; caus. karśayati, p.p. karśita) изнурять; *caus.* лишать сил;

तस्माच्च गिरिकूटाग्रात्प्रच्युताः पुष्पवृष्टयः ।

सुरासुरगणान्माल्यैः सर्वतः समवाकिरन् ॥ १७ ॥

kūṭa *m, n* - вершина; гряда: множество;
pra√cyu I Ā - отпадать от ч-л. (+Abl.)
sam-ava√kar VI P. - рассыпать, разбрасывать, покрывать;

बभूवात्र महाघोषो महामेघरवोपमः ।

उदधेर्मथ्यमानस्य मन्दरेण सुरासुरैः ॥ १८ ॥

तत्र नानाजलचरा विनिष्पिष्टा महाद्रिणा ।

विलयं समुपाजग्मुः शतशो लवणाम्भसि ॥ १९ ॥

vi-niṣ√piṣ (vi-niṣ√piṣ) IX P. размалывать, дробить, толочь;
adri *m* - скала, гора, камень;
vilaya *m* - исчезновение, уничтожение, смерть;

वारुणानि च भूतानि विविधानि महीधरः ।

पातालतलवासीनि विलयं समुपानयत् ॥ २० ॥

vāṛuṇa - относящийся к Варуне, водяной; *m* водяное животное, рыба;
mahīdhara - поддерживающий землю; *m* гора;
pātāla *m* - подземный мир, ад;
tala *n* плоскость, поверхность; дно, глубина; долина; ладонь;

तस्मिंश्च भ्राम्यमाणे ऽद्रौ संघृष्यन्तः परस्परम् ।

न्यपतन्पतगोपेताः पर्वताग्रान्महाद्रुमाः ॥ २१ ॥

saṅghṛṣyant - сталкивающийся, соперничающий (от saṅ√gharṣ I P. - растирать, дробить, раздавить)
druma *m* - дерево;

तेषां संघर्षजश्चाग्निरर्चिर्भिः प्रज्वलन्मुहुः ।

विद्युद्धिरिव नीलाभ्रमावृणोन्मन्दरं गिरिम् ॥ २२ ॥

saṁgharṣa *m* - трение, столкновение, состязание;
arcis *n, f* - луч, пламя;
pra√jval I P. - начать гореть, пылать;
abhra *n, m* - туча, воздушное пространство;

ददाह कुञ्जरांश्चैव सिंहांश्चैव विनिःसृतान् ।

विगतासूनि सर्वाणि सत्त्वानि विविधानि च ॥ २३ ॥

kuñjara *m* - слон;
viniḥsar I P. - выходить;
vigatāsu - безжизненный, мертвый;

तमग्निममरश्रेष्ठः प्रदहन्तं ततस्ततः ।

वारिणा मेघजेनेन्द्रः शमयामास सर्वतः ॥ २४ ॥

√sam (IV P. caus. śamayati) гаснуть, переставать, утихать, успокоиться, исчезнуть; *caus.* успокаивать;

ततो नानाविधास्तत्र सुस्रुवुः सागराम्भसि ।

महाद्रुमाणां निर्यासा बहवश्चौषधीरसाः ॥ २५ ॥

nānāvidha - различный, разнообразный;
√sru (P. pr. sravati I; p.p. sruta) - течь;
niryāsa *m* - сок дерева, смола, молоко;

तेषाममृतवीर्याणां रसानां पयसैव च ।

अमरत्वं सुरा जग्मुः काञ्चनस्य च निःस्रवात् ॥ २६ ॥

amara - бессмертный; *m* бог;
niḥsrava *m* - расход, вытекание;

अथ तस्य समुद्रस्य तज्जातमुदकं पयः ।

रसोत्तमैर्विमिश्रं च ततः क्षीरादभूद्धृतम् ॥ २७ ॥

vimiśra - смешанный, неоднородный;
ghṛta *n* - топленое масло;

ततो ब्रह्माणमासीनं देवा वरदमब्रुवन् ।

श्रान्ताः स्म सुभृशं ब्रह्मन्नोद्धवत्यमृतं च तत् ॥ २८ ॥

√śram (IV P. pr. śrāmyati; p.p. śrānta) - уставать; прилагать (*усилия*); *p.p.* усталый;

ऋते नारायणं देवं दैत्या नागोत्तमास्तथा ।

चिरारब्धमिदं चापि सागरस्यापि मन्थनम् ॥ २९ ॥

ṛtc - за исключением, кроме, без (+Acc., Abl.);

ततो नारायणं देवं ब्रह्मा वचनमब्रवीत् ।

विधत्स्वैषां बलं विष्णो भवानत्र परायणम् ॥ ३० ॥

vi√dhā III P. Ā - разделять, распределять, устраивать, распорядить, делать, производить, назначать, устанавливать;

paṅyāṇa n - главная, высшая цель; последнее прибежище, последнее средство спасения;

विष्णुरुवाच

बलं ददामि सर्वेषां कर्मैतद्ये समास्थिताः ।

क्षोभ्यतां कलशः सर्वैर्मन्दरः परिवर्त्यताम् ॥ ३१ ॥

sam-ā√sthā I P. - вступать, подниматься, попадать, соглашаться;

√kṣubh I. Ā., IV P. - качаться, колебаться, волноваться;

सूत उवाच

नारायणवचः श्रुत्वा बलिनस्ते महोदधेः ।

तत्पयः सहिता भूयश्चक्रिरे भृशमाकुलम् ॥ ३२ ॥

ākula - смешанный, смущенный, озабоченный, обеспокоенный; полный;

ततः शतसहस्रांशुः समान इव सागरात् ।

प्रसन्नभाः समुत्पन्नः सोमः शीतांशुरुज्ज्वलः ॥ ३३ ॥

aṃśu m - часть, доля; край, конец; луч, свет;

samāna - похожий; равный, одинаковый, согласный; m друг, ровня;

prasanna (p.p. от pra√sad) - спокойный, благосклонный, милостивый, умилованный, умиленный, довольный; чистый, ясный;

bhās f - блеск, свет;

श्रीरनन्तरमुत्पन्ना घृतात्पाण्डुरवासिनी ।

सुरा देवी समुत्पन्ना तुरगः पाण्डुरस्तथा ॥ ३४ ॥

paṅḍura - беловатый, белый;

-vāsin - живущий; одетый во ч.-л.;

surā f - вино; богиня вина;

turaga m - конь;

कौस्तुभश्च मणिर्दिव्य उत्पन्नो ऽमृतसंभवः ।

मरीचिविकचः श्रीमान्नारायणउरोगतः ॥ ३५ ॥

kaustubha m, n - ном.pr. драгоценный камень, полученный при пахтании океана;

marīci f, m - луч света, мираж, ном.pr.;

vikāsa - блестящий, раскрытый (о цветке), лысый;
uras *n* - грудь;

श्रीः सुरा चैव सोमश्च तुरगश्च मनोजवः ।

यतो देवास्ततो जग्मुरादित्यपथमाश्रिताः ॥ ३६ ॥

java - быстрый; *m* - быстрота;

धन्वन्तरिस्ततो देवो वपुष्मानुदतिष्ठत ।

श्वेतं कमण्डलुं विभ्रदमृतं यत्र तिष्ठति ॥ ३७ ॥

dhanvantari *m* - *nom. pr.* бог врачевания, врачеватель богов;
varuṣmant - воплощенный, прекрасно сложенный;
kamaṇḍalu *m* - кувшин, сосуд для воды (у отшельника);

एतदत्यद्भुतं दृष्ट्वा दानवानां समुत्थितः ।

अमृतार्थे महान्नादो ममेदमिति जल्पताम् ॥ ३८ ॥

atyadbhuta - чрезвычайно удивительный;
nāda *m* - шум, рев, ржание;

ततो नारायणो मायामास्थितो मोहिनीं प्रभुः ।

स्त्रीरूपमद्भुतं कृत्वा दानवानभिसंश्रितः ॥ ३९ ॥

mohin - смущающий, обманывающий, вводящий в заблуждение, сбивающий с толку;
mohinī *f* - обворожительная, пленительная, очаровательная (*женщина*);
adbhuta - невидимый, таинственный, удивительный;
abhi-saṃ√śri I P. - прибегать (к помощи), достигать;

ततस्तदमृतं तस्यै ददुस्ते मूढचेतसः ।

स्त्रियै दानवदैतेयाः सर्वे तद्गतमानसाः ॥ ४० ॥

इति श्रीमहाभारते आदिपर्वणि षोडशो ऽध्यायः

अथ सप्तदशो ऽध्यायः

सूत उवाच

अथावरणमुख्यानि नानाप्रहरणानि च ।

प्रगृह्याभ्यद्रवन्देवान्सहिता दैत्यदानवाः ॥ १ ॥

āvagaṇa *n* - оболочка, покров, одежда, защита, доспех;
mukhya - главный, стоящий во главе, первый, наилучший;
praharaṇa *n* - борьба, нападение, оружие;
pra√grah IX P. - хватать;
abhi√dru I P. - нападать, бросаться; бежать;

ततस्तदमृतं देवो विष्णुरादाय वीर्यवान् ।

जहार दानवेन्द्रेभ्यो नरेण सहितः प्रभुः ॥ २ ॥

para *m* - человек, мужчина; мировая душа или первозданный человек (*отсюда* nāgāyaṇa - "сын Нары");

ततो देवगणाः सर्वे पपुस्तदमृतं तदा ।

विष्णोः सकाशात्संप्राप्य संभ्रमे तुमुले सति ॥ ३ ॥

sakāśa *m* - близость, присутствие; *Acc.* к, в *Abl.* от, из, *Loc.* при, у;
sambhrama *m* - смущение, волнение, тревога, заблуждение;
tumula - шумный, бурный;

ततः पिबत्सु तत्कालं देवेष्वमृतमीप्सितम् ।

राहुर्विबुधरूपेण दानवः प्रापिबत्तदा ॥ ४ ॥

rāhu *m* - *nom. pr.* асура, вызывающий солнечные и лунные затмения;

तस्य कण्ठमनुप्राप्ते दानवस्यामृते तदा ।

आख्यातं चन्द्रसूर्याभ्यां सुराणां हितकाम्यया ॥ ५ ॥

ā√khyā *II P.* - называть, говорить;
hita-kāmyā *f* - желание блага к.-л. (*употребляется только в In.*);

ततो भगवता तस्य शिरश्छिन्नमलंकृतम् ।

चक्रायुधेन चक्रेण पिबतो ऽमृतमोजसा ॥ ६ ॥

alamkṛta - украшенный;
sakraṇyudha (sakra-āyudha) вооруженный диском, *nom. pr.* эпитет Вишну и Кришны;
ojas *n* - сила, мощь, могущество, блеск;

तच्छैलशृङ्गप्रतिमं दानवस्य शिरो महत् ।

चक्रेणोत्कृत्तमपतच्चालयद्वसुधातलम् ॥ ७ ॥

pratima - похожий, подобный;
ut√kart *VI P.* - вырезать, отрезать;

ततो वैरविनिर्बन्धः कृतो राहुमुखेन वै ।

शाश्वतश्चन्द्रसूर्याभ्यां ग्रसत्यद्यापि चैव तौ ॥ ८ ॥

vaira *n* - неприязнь, вражда;
vinirbandha *m* - настойчивость, упорство, постоянство, стойкость, непоколебимость;
√gras (*U. I p.p.* grasita, grasta) - есть, пожирать, поглощать.